

України В. Ющенко щодо подолання морально-духовної кризи суспільства, Міністерство освіти і науки України здійснило справжній прорив у даній справі, наблизившись до західноєвропейської практики. Відтепер, починаючи з 2005/2006 н. р., батькам надано право вибору вивчення дітьми „предмета „Етика” у п’ятих-шостих класах або факультативних курсів морально-етичної проблематики, що апробуються в регіонах, зокрема таких, як „Основи православної культури”, „Християнська етика”, „Християнська культура”, „Основи мусульманської культури Криму” тощо” [5].

Таким чином, розвиток сучасної світської педагогічної думки зазнає традиційного для України впливу християнської виховної теорії та практики. Це знаходить своє відображення у вивченні та аналізі здобутків християнського виховання й можливостей їх використання в сучасній виховній системі України. У питанні впровадження традицій християнського виховання в шкільну систему немає одностайності, тож країна стоїть на порозі вироблення чіткої аргументованої освітньої політики в цьому питанні, а отже, потребує подальших досліджень у сфері шляхів використання християнського досвіду в системі освіти України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7-13.
3. Матеріали сусп.-пед. читань „Духовно-моральне виховання”. – Севастополь, 2003. – 79 с.
4. Міжнародна науково-практична конференція „Цінності християнської культури як фактор морально-етичного формування особистості”: Зб. наук. пр. / За заг. ред. В.М. Оржеховської. – Ч. I. – К., 2002. – 119 с.
5. Огнев’юк В. О. Про вивчення етики у 2005/2006 навчальному році // Освіта України. – 2005. – № 64. – С. 9.
6. П’ятак М. Чи мають право діти вивчати релігію своїх батьків? // Спасите наши души. – 2005. – № 6 (74). – С. 36-37.
7. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 13-18.

УДК 37.03

С.Б. Бричок

ВІДОБРАЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ СОФІЇ РУСОВОЇ У ПУБЛІКАЦІЯХ ЖУРНАЛУ “СВІТЛО” (1910-1914 РР.)

У статті представлено аналіз публікацій Софії Русової, вміщених у часописі „Світло”, який дозволяє отримати уявлення про коло її педагогічних інтересів та роль у становленні української школи.

The article represents the analysis of Sofia Rusova’s articles published in “Svitlo” miscellany that enables to get an insight into the circle of her pedagogical interests and the role in Ukrainian school development.

Сучасна українська педагогічна наука нараховує ряд ґрунтовних досліджень, в яких у систематизованому й узагальненому вигляді аналізуються педагогічні погляди, літературно-публіцистична творчість, освітня й громадсько-політична діяльність педагога Софії Русової (1856-1940). Окремі аспекти її життя і діяльності висвітлювалися у працях Г.Груць, І.Зайченка, Є.Коваленко, Н.Малиновської, З.Нагачевської, І.Пінчук, О.Проскури, О.Сухомлинської [1; 2]. У цих дослідженнях наголошується на тому, що С.Русова вперше в Україні створила концепцію національної освіти, розвивала питання виховання й навчання

рідною мовою, спираючись на самодіяльність та творчість учнів, створила систему дошкільного виховання.

Одночасно сучасними дослідниками Л.Домбровською, А.Невгодовським, Н.Побірченко, А.Пугач аналізувались педагогічні видання кінця XIX – початку XX ст., зокрема журнали “Світло”, “Вільна українська школа”, “Основа”, “Шлях освіти”, з позицій їх ролі у становленні української національної школи, українського вчителя, освітянських бібліотек. Тоді як наукового дослідження, у якому б простежувались погляди С.Русової у їх багатогранності через прижиттєві публікації просвітительки у сучасній педагогіці немає.

Тому предметом розгляду нашої статті будуть публікації Софії Русової у часописі “Світло”. Вважаємо, що такий аналіз дасть уявлення про коло її педагогічних інтересів, про роль Софії Русової у становленні української школи.

Перший офіційний український педагогічний журнал “Світло” почав друкуватися з вересня 1910 року у видавництві “Український учитель” проіснував протягом чотирьох років, аж до травня 1914 року, коли його було заборонено державною владою одночасно з усіма іншими українськими виданнями. Його створив, а пізніше видавав гурток патріотів-ентузіастів, великих прихильників українського відродження. Основоположником видавництва “Український учитель” і журналу “Світло” був педагог, публіцист Григорій Шерстюк. Співзасновниками, співредакторами і активними дописувачами журналу – Софія Русова і Спиридон Черкасенко.

Часопис призначався для сім’ї і школи, виходив раз на місяць (9 книжок у рік). Мету журналу редакція оформила в такі пункти: “1. Допомогати усім заходам у справі народної освіти, ...розробляти теоретичні й практичні питання шкільного, позашкільного й сімейного виховання. 2. Спеціально висвітлювати й розробляти питання про освітні потреби українського народу”. До цих двох головних завдань додається ще два, зумовлених вимогами часу, а саме: перше – “обслуговування потреб українського учительства” і друге – “уділяти, скільки сили й змоги, місце й увагу справам позашкільного виховання”. Ці завдання редакція “Світла” подала вже в першому числі, виходячи з міркування, що “добре поставлена і упорядкована національна школа – це найперша потреба всякої народності і найвище культурне добро її” [3].

Праці С. Русової представлені в основних відділах журналу, а саме: науково-педагогічні й публіцистичні статті, твори українського письменства, “з біжучого життя”, шкільна хроніка, критика й бібліографія, огляд журналів протягом всіх чотирьох років існування “Світла”. Вже у другому числі журналу (жовтень 1910 року) редакція видрукувала статтю С.Русової “Приватна діяльність” [17], в якій авторка обговорювала спосіб створення приватних українських шкіл. Цензура визнала статтю небезпечною і весь тираж номеру було конфісковано, а саму авторку статті й відповідального редактора “Світла” М.Старицьку притягнуто до судової відповідальності.

Однак Софія Русова не відступилася від своїх переконань і вже в четвертому числі журналу стверджувала, що школа дореволюційної Росії “калічила розум і душу дитини”, бо вона “не відповідала національному духовному складу українського народу”. І винні в цьому самі українці, бо недостатньо активно виборювали свої права. В статті про М. Драгоманова вона писала: “Першими за часи Драгоманова оборонцями української мови в початковій школі виступили на Україні не українці, а свідомі російські педагоги Корф, Ушинський та інші, що з чисто педагогічного боку повставали проти незрозумілого навчання задля українських дітей російською мовою” [7: 32].

Значну увагу С.Русова надавала питанням дошкільного виховання, про що свідчать статті у журналі протягом всіх років його існування [4; 6; 13].

Аналіз часописів дає підстави для висновку, що редакція журналу значну увагу у кожному з них надавала справі шкільництва інших країн, інформуючи читачів не лише про виховні ідеї визначних педагогів, але також про практичні методи навчання й виховання та про організацію шкільництва за кордоном.

Нами віднайдено у журналі “Світло” статті С. Русової – “Народна початкова школа в Бельгії” [12], “Песталоцці – Фребелівський будинок у Берліні” [16], “Французькі літні колони для школярів” [19]. Софія Федорівна вважала, що приклад закордонних колег може допомогти точніше зорієнтуватися українським освітянам. Так, у статті “Народна початкова школа в Бельгії” поруч з іншими висвітлюється таке актуальне для українського вчителства питання, як мова викладання. Адже закон Бельгії передбачав залежно від національного складу населення в різних місцевостях відкриття шкіл з фламандською, німецькою та французькою мовами навчання. На той час це було прогресивним явищем порівняно не лише з Росією, а й з багатьма іншими країнами світу. У статті йдеться також і про зміст початкового навчання. Це було зумовлено існуванням у бельгійських школах разом з мінімальною обов’язковою навчальною програмою так званої “випадкової науки” (так цей термін перекладає авторка), яка в кожній школі ретельно розроблялася самим учителем і повністю залежала від місцевих особливостей (наприклад, у сільськогосподарських районах могли поглиблено вивчати нюанси вирощування та продажу гороху або основи молочарства) [12: 29-36].

В інформативній статті “Шкільні екскурсії і їх значення” С. Русова спиралася на практику німецьких і французьких шкіл. Про Німеччину писала похвально, кажучи: “За кордоном справу екскурсій упорядковано дуже гарно в Німеччині: вже з перших 14 літ навчання – цебто в початковій школі – обов’язкові мандрівки під проводом учителя” [20: 29]. Далі авторка аналізувала, як ці екскурсії в Німеччині відбуваються й відзначала той факт, що ще краще діло екскурсій стоїть у Мюнхені. За переконанням педагога саме екскурсії сприяють вихованню любові до рідного краю, патріотичних почуттів: “Екскурсії... – справді найкращий спосіб пізнати свій рідний край, зрозуміти залежність його від тих або інших обставин рідного народу та його сучасного економічного життя, його національної культури” [20: 33]. І далі продовжувала: “Взагалі нам бракує широкого патріотизму саме через те, що ми занадто мало знаємо свій рідний край, не додивляємося до життя народу, не цікавимося з’явищами природи...” [там само с.33].

Через рік у квітневому числі “Світла” за 1912 рік, у розділі “Огляд журналів” С. Русова у процесі обговорення російських педагогічних журналів позитивно висловилася про статтю Зеленка “Современные реформаторы воспитания и образования”, поміщену в кількох числах “Свободного воспитания”. За її словами, “автор дуже детально знайомить з різними течіями педагогічної думки в Германії й видатними їх представниками”. Переповідаючи, за Зеленком, огляд діяльності зразкової школи при Єнському університеті, С. Русова писала: “Германія справді це край глибокої філософської думки й Єнська експериментальна школа – то велика лабораторія витворення людини з широко розвиненим розумом”. Наприкінці своєї рецензії вона зробила такий висновок: “Взагалі – огляди Зеленка німецьких методів і програм початкової школи такі цікаві, що їх дуже бажано було б мати в окремому виданні й по наших учительських бібліотеках. Бо тут справді можна побачити нові течії думок й напрямків глибоких й цікавих, більш ідеалістичних, аніж англійські й американські, які звертають більшу увагу не на розвиток духу, а на підготовку добрих практичних діячів-громадян”. Навівши для прикладу одну з американських шкіл в штаті Нью-Йорк, так звану “Дитячу республіку імені Джорджа”, завданням якої було виховання самостійного громадянина, С. Русова висловилася за німецькою школою. На її думку, ця “Ідеалістична школа Германії, захоплена вихованням путі й розуму дитини по великих заповітах найкращих філософів – здається нам – має більш широке значення й більш вічну цінність” [9: 67].

Крім того, в журналі “Світло” знаходимо рецензії С.Русової на нові педагогічні твори й журнали: “П. Лесгафт і його педагогічні ідеї” [15], “Дошкільне виховання” (про Песталоцці й Фребеля) [6], “Ідейні підвалини школи” [11] й інші. В цій останній статті С. Русова звернула увагу читачів журналу на творчість “головних сучасних реформаторів-педагогів”. У ній авторка обговорювала педагогічні методи Кершенштайнера, Сосила Редді, Себастьяна Фора і Декролі. Враховуючи теоретичні засади зарубіжної педагогіки, робила висновок про

те, що педагогічна робота кожної нації “пройнята тим або другим національним кольором, що відрізняє “нову школу” в Німеччині від “нової школи” в Англії й Франції, С. Русова писала: “Так, німці мають Кершенштайнера, для якого кожна школа – це маленька держава, що в ній мусить в кожному учні виховуватися почуття громадських обов'язків і відповідальності, де навчання мусить бути практичне; де замість слова мусить панувати факт, звичка. І хлопці, й дівчата мусять звикнути в кожному потрібному випадкові оддавати усі свої сили, думки й почуття задля загального добра. Кершенштайнер завдання виховання німецького люду висловлює формулою: “Народне виховання – це організація народу й систематичне керування ним задля загальної радості і творчості”. А як ніщо так людей не єднає, як спільна праця, – то й школа мусить стати майстернею праці, де діти набираються добрих звичок. Праця – мусить панувати в школі. Люди більш за все працюють технічно над матеріалом, який вони здобувають в природі, тим-то й для дітей головнішою наукою мусить стати природознавство. Кожна дитина мусить знати якесь ремесло, й для цього треба розвинути її ручну техніку. А для того, щоб став школяр громадянином, – треба поставити його в школі до усіх в найкращі стосунки й завести кооперативний лад. Так Кершенштайнер виробляє цілком німецьку практично-трудова школу, де самодіяльність дітей не перешкоджає розвитку почуття своєї обов'язкової громадської праці” [11: 33-34].

Обговоривши реформи таких педагогів, як Г. Кершенштайнер, Сосиль Редді, Себастьян Фор і Декролі, С. Русова в цій же статті висловила думку, що українська школа мусить “вбирати в себе усі прогресивні погляди закордонних реформаторів, але одночасно будувати свою нову форму на національній ґрунті, відповідаючи на перші потреби краю, на національні вимоги люду. Єднаючи своє й чуже, може вона дати новий тип школи, що відповідатиме найкращим поступовим педагогічним принципам, але разом із цим не розірве живого зв'язку з народним життям, з характерними рисами нашого культурного розвитку й громадського життя” [11: 36]. Характер майбутньої української національної школи С. Русова окреслювала так: “Наша школа має бути громадською, як були колись наші братські школи. Вона цілком мусить бути демократична, цебто “безсословна” й дешева. Хлопці в ній вчать разом з дівчатами. Вона краще розвинеться не в місті, а по селах та хуторах, де вона має готувати культурних господарів... Разом з господарством у школі учні повинні знайомитися хоч загально з технікою тієї фабричної продукції, що більш за все існує на Україні, – цукор, пиво, спирт, залізо й т. п... Поруч з ним мусить йти історично-філософське навчання й естетичний розвиток. Причому окрім своєї рідної історії, слід докладніше зупинитися на тих країнах, що більш внесли нового й цінного до загальнолюдської скарбниці добра, краси, культури й науки... Виховання мусить мати метою виробити людину з широким розумінням своїх громадських обов'язків з незалежним, високорозвинутим розумом, братерським почуттям до усіх людей, людину, здібну до роботи, таку людину, яка ніде, ні при яких обставинах, не загине морально і фізично й проведе в життя свою незалежну думку” [11: 37].

Головні риси впливу ідей Кершенштайнера бачимо тут у поданих думках С. Русової про необхідність технічної підготовки учнів у майбутній українській школі та вироблення в них широкого розуміння громадянських обов'язків, але разом з тим вона підкреслювала кінечність історично-філософського навчання й естетичного розвитку, залишаючись вірною своєму переконанню, висловленому рік тому в наведеній вище рецензії, що виховання душі й розуму дитини має більш широке значення й більшу цінність.

З розвитком освітнього руху на початку ХХ ст. почала зростати кількість бібліотек, які засновували земства та громадські товариства. Розв'язанню цього питання значну увагу надавала Софія Русова у статті “Українські земства в справі заведення народної освіти” [18].

Також С. Русова друкувала у журналі повідомлення про з'їзди, на яких вона була в якості делегата та кореспондента журналу, давала їх оцінку. Так, у вересневому числі “Світла” за 1911 рік у повідомленні про загальноземський з'їзд в справах народної освіти С. Русова інформувала українську громаду про питання, які виносились на з'їзд, про прийняті резолюції щодо стану, завдань, перспектив розбудови народної освіти. Значну увагу авторка

надавала питанню про створення концепції єдиної школи і причини, через які земський з'їзд цю концепцію не прийняв [10].

У статті “З з'їзду вчителів”, присвяченій Всеросійському вчительському з'їзду, С.Русова зазначала, що основною ідеєю з'їзду була національна ідея. Постанови з'їзду окреслили побудову нової школи, визначили роль бібліотек у становленні нової школи [8].

Статті С. Русової знаходимо і у рубриці “З учительського життя”. Так, її хвилювало матеріальне становище вчителя, його безправність. У праці “До сучасного становища народного вчителя” вона писала: “Учитель на селі живе, як горіх при дорозі: хто не йде, той скубне. Доглядають за ним усі, кому це до вподоби; його листи, його подорожі, його знайомі – за усе це йде по селу балачка, його приватне життя перед усіма, як на долоні, про нього йдуть пересуди й горе йому чим-небудь зневажати кого з “старшин” на селі – до інспектора полетять доноси, й посада учителя, його праця, гарно налагоджене діло – усе піде шкереберть” [5: 43]. Просвітителька відзначала необхідність у підготовленому, освіченому вчителеві: “А насамперед школі потрібен освічений, свідомий вчитель, не змучений, не стурбований вічною думкою: як би захистити себе й дітей від голоду, як би не викликати гніву чи урядника, чи священника, чи місцевого пана” [5: 43].

Свої уявлення про основні педагогічні основи шкільного життя в майбутній українській школі С.Русова виклала у праці “Нова школа”. В ній, зокрема, зазначалося: “Велике слово – школа! Це скарб найкращий кожного народу, це ключ золотий, що розмикає пута несвідомості, це шлях до волі, до науки, до добробуту. У вселюдській житті тільки той народ і бере перемогу, який має найкращу школу” [14: 3]. Зокрема педагог зазначала, що “сучасна українська школа не дає дітям освіти, бо вона суперечить усім вимогам педагогічної науки, всім потребам народного життя; вона калічить розум і душу дитини, одриває дитину від родини й несвідому кидає її на розпутьті, без усякого виховання, без певної освіти; вона не відповідає національному духовному складу українського народу” [14: 3].

Хоча соціально-політичні умови початку ХХ ст. були несприятливі для національного розвитку, С.Ф.Русова закликала педагогів проїнятися головною ідеєю – творення нової української школи, яка б сприяла розвитку кращих сторін національної душі: “Такому народові, який не має своєї школи й не дбає про неї, призначені економічні злидні й культурна смерть. Ось через що сучасним гаслом усякого свідомого українця мусить бути завдання: рідна школа на Україні” [14: 5].

Новою, справді народною, школою авторка вважала таку, в якій дитина могла б творчо розвиватися на національному ґрунті, і де б враховувалися її індивідуальні особливості. Бо як немає в садку двох однакових кущів, образно писала Софія Федорівна, так само немає в класі і двох однакових дітей з тими ж самими почуттями, думками і здібностями. Або ще: “На Україні рідна мова є українська; нею й мусить провадитися вся наука”. Що ж до російської мови, то її треба починати вчити учням “не раніше другого або третього року, вживати ті самі методи, як і при навчанні рідної мови” [14: 6-14].

Зокрема С.Русова вважала, що в “українській початковій школі повинні вивчатися такі предмети: Закон Божий, рідна мова, арифметика, природознавство, географія, ручна праця (малювання, ліплення, різьба по дереву), співи, фізичне виховання” [14: 13-14]. В основу всього навчання вона пропонувала покласти принцип самодіяльності учнів, які б стали вільними громадянами з власною думкою і з бажанням працювати.

На думку Софії Федорівни в новій українській школі необхідно “єднати народне, національне, фольклорне з загальнокультурним і давати щось естетичне, красиве й радісно веселе”, пропонувала проводити різні свята, що допоможе виховати дитину, знищити “нахил до хуліганства”. “Свята можна пристосовувати до етнографічних свят нашого народу...: на Різдво – вечір колядок, вечір вертепу, ялинка і таке інше; весною – вечір русалчин, вечір веснянок, можна зробити дуже гарно день першої сїянки, першої посадки дерева абощо” [14: 15]. Створити таку школу, на думку С.Русової, зможе вчитель – провідник національної ідеї: “Педагоги, які б вели українську школу, мусять бути зв'язані однією ідеєю й захоплені однією натхненною метою скласти першу, найкращу у нас школу, яка б сприяла розвитку

кращих сторін національної душі, переробляла б на добро поодинокі злі риси й утворювала б справді високо піднесену моральну атмосферу” [11: 38].

Публікації праць Софії Русової на шпальтах журналу “Світло” свідчать про багатогранність педагога, її різнопланові статті стосуються проблеми створення національної системи освіти й виховання, проблеми розвитку української мови, дошкільного виховання, ролі просвітницького руху в розвитку освіти.

Підсумовуючи зазначене вище, відзначимо, що журнал “Світло” очолював громадський, освітянський рух за українську школу, підготував ґрунт для української національної школи, хоча і був заборонений царським урядом у 1914 році. Публікації у ньому Софії Федорівни Русової обґрунтували теоретичні основи нової української національної школи, шкільного, позашкільного виховання. Наступником “Світла” став журнал “Вільна українська школа”, з яким Софія Русова теж активно співпрацювала, будучи головою Всеукраїнської учительської спілки, але цей період діяльності педагога потребує окремої наукової розвідки, що вважаємо перспективою на майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Груць Г. С. Русова і просвітительський рух в Україні. Автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.01. – Тернопіль, 1999. – 18 с.
2. Нариси історії українського шкільництва. 1905-1933: Навч. посібник / Сухомлинські О.В. та ін.; за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996. – С. 223-228.
3. Наші завдання // Світло. – 1910. – Кн. 1
4. Русова С. Дитячий сад на національній ґрунті // Світло. – 1910. – Кн. 3. – С. 44-45.
5. Русова С. До сучасного становища народного вчителя // Світло. – 1912. – Кн. 6. – С. 36-43.
6. Русова С. Дошкільне виховання // Світло. – 1913. – Кн. 1. – С. 20-26; Кн. 2. – С. 42-49; Кн. 3. – С. 7-14.
7. Русова С. Думки М. Драгоманова про освіту // Світло. – 1910. – Кн. 4. – С. 30-33.
8. Русова С. З з'їзду вчителів // Світло. – 1914. – Кн. 5. – С. 6-19.
9. Русова С. З російської педагогічної преси // Світло. – 1912. – Кн. 8. – С. 67-69.
10. Русова С. Загальноземський з'їзд в справі народної освіти // Світло. – 1911. – Кн. 1. – С. 33-52.
11. Русова С. Ідейні підвалини школи // Світло. – 1913. – Кн. 8. – С. 33-38.
12. Русова С. Народна початкова школа в Бельгії // Світло. – 1910. – Кн. 1. – С. 29-36.
13. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання // Світло. – 1912. – Кн. 4. – С. 15-26.
14. Русова С. Нова школа // Світло. – 1914. – №7-8. – С. 13-14.
15. Русова С. П. Лесгафт і його педагогічні ідеї // Світло. – 1912. – Кн. 9. – С. 16-25.
16. Русова С. Песталоцці – Фребелівський будинок у Берліні // Світло. – 1910. – Кн. 2. – С. 14-20.
17. Русова С. Приватна діяльність // Світло. – 1910. – Кн. 2. – С. 3-6.
18. Русова С. Українські земства в справі заведення народної освіти // Світло. – 1911. – Кн. 3. – С. 32-47.
19. Русова С. Французькі літні колони для школярів // Світло. – 1914. – Кн. 5. – С. 66-73.
20. Русова С. Шкільні екскурсії і їх значення // Світло. – 1911. – Кн. 8. – С. 25-34.

УДК 37.03

В.М. Кузик

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ОГЛЯД СКАУТСЬКИХ ПІДРУЧНИКІВ ТА ПОСІБНИКІВ

Розглянуто історико-педагогічний огляд основних скаутських підручників та посібників засновника всесвітнього скаутського руху Роберта Бейден-Пауела, основоположника німецького скаутського руху Олександра Ліона та сучасних скаутських підручників і посібників. На підставі історико-педагогічного аналізу змісту скаутських підручників та посібників зроблено висновки і накреслено перспективні напрямки подальших досліджень з цієї тематики.